
ÖSSZEFOGLALÁSOK

Kisvárosok hegyvidéken az ókortól a XX. századig – Nyugat-Európa és Közép-Európa

A kötet a Clermont-Ferrand-i Egyetemen 2007 júniusában rendezett nemzetközi konferencia előadásainak tanulmány változatát foglalja magában. A kisváros történetének kutatása jó negyedszázada került a várostörténet-írás érdeklődési körébe, amely korábban csupán perifériális téma volt. A kutatások eredményeként derült fény a kisvárosok fontos szerepére a városok hierarchiájában. A konferencia jelentőségét az adja, hogy először tűzte napirendre a hegyvidéki kisvárosokat. A bevezető tanulmány szerzője *J.-L. Fray* (Clermont-Ferrand-i Egyetem) a középkori várostörténet-írás ismert szakembere. Azt a kérdést veti fel, hogy a kisvárost a lélekszám mellett milyen egyéb kritériumok alapján lehet meghatározni. Kiemeli, hogy például Közép-Európában a város a német felfogás alapján elsősorban jogi terminusként fogalmazódott meg. Valójában ennél jóval több (funkciók) szempont veendő figyelembe a meghatározás során. A hegyvidékeken a városok zöme 600 – 1000 m közötti magasságban keletkezett, s népességük általában kisebb volt, mint a síkvidékeken.

Az első rész (Tapasztalati és elméleti megközelítések a városi létről az európai hegyvidéki térségekben) tanulmányai az európai hegyvidékek elméleti és kutatási megközelítéseiről értekeznek. *Olivier Michel* (Párizsi Diderot Egyetem) a hiszpániai Ebró folyó völgye és a Dél-Pireneusok közötti régió késő-római kori (I–V. század) városiasodását tárja fel, megállapítva hogy a folyamat a romanizáció térhódítását hozta magával. Körülbelül harminc város keletkezett igazgatási, katonai és kereskedelmi központként. A hegyvidéki régió legjelentősebb városa Livatolosa volt, mint politikai-katonai központ. A térségben csupán kisvárosok keletkeztek, s az agrárjellegük uralkodó maradt.

Jean-Luc Bersagol (Nanterre-i Egyetem) a XVII–XVIII. századi Felső-Auvergne (Francia-középhegység, a későbbi Cantal megye területe) városhálózata elemzi. A XVIII. század végén Felső-Auvergne városi népességének jó fele kisvárosokban (1000–3000 lakosúak) élt. A tartomány nyugati része

városiasabb volt, mint a keleti, itt lakott a városi népesség kétharmada. Csúspán három jelentősebb város (Saint-Flour, Aurillac, Auriac) volt a tartományban, amelyek igazgatási székhelyeként is funkcionáltak. Külön teret szentel *Walter Christaller* 1933-ban megjelent teóriájának, mely szerint a város olyan centrális hely, amely szolgáltatásokat nyújt a környezetének, központja a javak és a szolgáltatások elosztásának. Felső-Auvergne-ben Aurillac és Saint-Flour tekinthető ilyen centrális helynek, 20 – 30 km-es sugarú régióban. Az igazgatási szolgáltatásokban is csak ez a két város játszott központi szerepet. A polgári forradalom átalakította az igazgatást, de nem szüntette meg. Gazdasági szerepüket a XVIII. században jelentősen fejlődő úthálózat erősítette.

Marie-Eve Férérol (Clermont-Ferrand-i Egyetem) a Francia-középhegység déli része kisvárosainak XX. század végi sorsáról értekezik. Először a jelenkori kisváros fogalmát értelmezi. Megállapítja, hogy a lélekszám (a 2000 fős alsó határ) nem lehet az egyedüli kritérium, a funkciókat is figyelembe kell venni. Kisebb létszámú település is betölthet városi szerepköröket. Adatai szerint 1999-ben 73 város volt a nevezett térségben, 951 548 lakossal. Jelentős része 62 kisvárosban (néhány ezerfős települések) élt. A városiasodás fő színtere a kisváros volt. 1975 óta 28 kisváros népessége azonban fogyott, főleg a munkahelyek számának csökkenése miatt. A többi város viszont gyarapodott, de mérsékeltén. Összességében a gyarapodás volt erősebb, vagyis a bevándorlás és a természetes szaporodás folytatódott. A városi funkciókat a változás és az állandóság kettőssége jellemezte. Az 1970-es évekig az ipar volt a meghatározó, majd a szolgáltató szektor került előtérbe. A változás munkahelyvesztéssel járt, mivel a III. szektor kevesebb munkahelyet teremtett, mint amennyi az iparban megszűnt. Az ipar azonban csak veszített a súlyából, de továbbra is jelentős maradt. A III. szektorban a kereskedelem részesedése csökkent, a szolgáltatásoké viszont nőtt. A kisvárosok ezzel maradtak meg a környező vidékek központjaiként. Összegezve megállapítható, hogy a kisvárosok az elmúlt negyedszázadban megtartották pozícióikat, ha nem is veszteség nélkül.

Georges Nicolas (Lausanne-i Egyetem) tanulmánya Walter Christallernek a városhálózatra vonatkozó geometriai modelljét kritizálja. Szerinte a városi centrális helyek térbeli rendszerét nem lehet geometriai képletekkel modellizálni tértől és időtől függetlenül. Christaller elméletében a központi fekvésű városok ellátása térben hatszögű alakzatok keretében működik. Hét hatszög együttese, a középső hatszögben a központi fekvésű város, a többi hatszög középpontjában a kisebb centrumok helyezkednek el. A XX. század második felének várostörténeti irodalma nem tudta alátámasztani a városhálózaton belüli relációk szabályos rendjét. Christaller koncepciójá-

ban a három kiemelt funkció, a piac, az átmenő forgalom és az igazgatás elválaszthatatlan egymástól, holott a valóságban bármelyik működőképes a másik nélkül.

A kötet második része Hegyvidéki városok a környezetükben: funkciók, tevékenységek, kapcsolatok címet viseli. *Maxence Segard* (Marseille-i Egyetem) a Nyugati-Alpok római-kori kisvárosainak gazdaságát kísérli meg rekonstruálni, amely írott forrásokon és régészeti anyagokon alapul. A kisvárosok ritkán emlékeztetnek a római város prototípusára, amely az állam által alapított szabályos alakzat, térrel, fórummal, kimért utakkal, meghatározott középületekkel. A nagyobb városokhoz képest jogilag is alacsonyabb rendűek voltak. A késő római korra kb. negyven kisváros született a térségben, 4–7 hektáros területtel, eltérő nagyságú népességgel, belső elrendezéssel, funkciókkal. Augustus korától épült ki az úthálózat, fellendítve a kereskedelmi kapcsolatokat. A kisvárosokban kialakult egy helyi elit, a környező földbirtokokra alapozva vagyonát. A kisvárosoknak elsősorban az állattenyésztésből és az erdőgazdálkodásból származó termékek kereskedelmével volt szerepe a gazdaságban.

Guillaume Durand (Provence-i Egyetem) tanulmánya a középkori Erdély szász városalapításaival foglalkozik, döntően román és német források alapján. Magyar illetőségű anyagot igen keveset használt fel. A bevándorló szászok letelepedését a magyar királyság ösztönözte. II. Géza hívott be először, később szászoknak nevezett, német telepesekeket Erdélybe. Az első jelentős városalapítások a XII. század végén – XIII. század elején történtek, mint pl. Szeben (Hermannstadt) és Segesvár (Schässburg). A XIV. század végére a szász települések már jelentős szerepet tölthettek be Erdélyben: 11 szabad kerületet alkottak, kb. 188 településsel, 30 ezer km² királyi birtokon. Közülük Beszterce, Brassó és Szeben volt a legnagyobb. A magyar királyság számára az anyagi gyarapodás mellett katonai erőt is jelentettek az esetleges tatár betörésekkel szemben. II. András 1211-ben behívta a teuton lovagrendet, katonai és kereskedelmi privilégiumokat adományozva számukra. Felekezeti szempontok is voltak, a németek ellensúlyt képeztek a Moldáviában terjeszkedő ortodox egyházzal és az Erdélyben élő vlachokkal szemben. Az uralkodóknak a magyar nemességgel szemben szintén támogatást jelentettek a szászok. A nagyfokú autonómiát élvező szászok jelentősen hozzájárultak az erdélyi bányászat, ipar és kereskedelem fejlődéséhez. A kereskedelemben közvetítettek a Balkán-félsziget és a római keresztény Európa között. A XV. század közepén a brassóiak hozzájárultak a havasalföldi pénzverdek alapításához. Fellendítették a só- és fémbányászatot és kereskedelmet. A Maros és az Olt völgye jó közlekedési lehetőséget nyújtott. Diplomáciai szerepük közül ki-

emelendő a román fejedelemségek és a magyar királyság közötti közvetítés. A havasalföldi fejedelemség számára a török elleni diplomáciai tevékenységben is részt vállaltak. 1438-ban a királyi hatalom a magyar nemesség és a székely székek mellé, harmadik rendként („nációként”) ismerte el a szász városokat, részvételi joggal az erdélyi országgyűlésen.

Paul Delsalle (Franche-Comté-i Egyetem) a burgundiai grófság (Jura-hegység) kisvárosainak gazdasági szerepét elemzi a Habsburg-korra (1492–1678) vonatkozóan. A Jura-hegység völgyeiben, ahol délkeleti-északnyugati irányban fontos kereskedelmi utak vezettek, a középkor óta kb. egy tucat város keletkezett, közvetítve az Észak-Itália, Genf és Németalföld közötti kereskedelemben. A burgundiai grófság politikailag zárt volt, viszont a gazdaságban igen nyitott. A városok gazdasági aktivitása három csoportba sorolható: kereskedő, fa- és bőrtermelő és textília készítő. Kereskedelemmel minden város foglalkozott, de néhány számára (Jougne, Chaffaud, Pontarlier stb.) a közvetítés biztosította a megélhetést. Pontarlier az élőállat, sajt, vaj és só kereskedelemből virágzott. A fa- és bőrfeldolgozás központja Nozeroy volt. Orgelet a textiliparáról vált híressé. A Jura-vidéki kisvárosoknak sajátos karakterük volt. Térbeli alakzatuk nem mindig a klasszikus kisvárosokéhoz hasonlított. Morteau egy viszonylag népes (1614-ben 1179 tűzhely, vagyis kb. 5000 lakos) kisváros volt, de nagy területen, szórványtelepülések együttese alkotta. A XVII. század elején az átlagos kisvárost 200–300 tűzhely (1000–1500 lakos) alkotta.

Patrice Poujade (Perpignan-i Egyetem) a XVII. századi dél-franciaországi Foix-i Felvidék kisvárosi kereskedő társadalmáról közli kutatási eredményeit. A Pireneusokban fekvő régió kisvárosai élénk kereskedelmet folytattak a különböző adottságú vidékek (Languedoc, Gascogne, Katalónia) között. Saját termékeik kereskedelmén (gyapjú, vas, bőr, fa stb.) túl a katalán és a dél-francia áruk újraelosztói is voltak. A kereskedők a kisvárosok egyik legfontosabb vezető rétegét képezték, városonként a száz főt is meghaladhatta a számuk. A városi társadalmi hierarchiában a rendi tagozódás alapján a nemesek és a „polgárok” (járadékból élők) után következtek. A foix-i kisvárosokban idegen kereskedők (toulouse-i, gascogne-i, limousini, katalán) is éltek. Egy részük betagozódott a helyi társadalomba.

Pál Judit (Kolozsvári Egyetem) a kelet-erdélyi, főleg a Székelyföld és a szász székek városfejlődését mutatja be a XVIII. század végétől egészen az első világháború kezdetéig. A térség városi topográfiáját meghatározó mezővárosok jelentős átalakuláson mentek keresztül a vizsgált időszakban. Míg ugyanis a székely városok és mezővárosok egy részében a XIX. század első fele a céhes ipar kialakulásának időszaka volt, addig ugyanebben a

régióban a század vége fele már megjelentek az első modern tőkés ipari vállalatok, valamint a modern ipari társadalom jellegzetes intézményei: közoktatás, postahálózat, sajtó, intézményesített szegénygondozás és betegellátás stb. E gyors ipari fejlődésnek különösen szemléletes példája Marosvásárhely volt, amely nemcsak a környező Marosszék, hanem hamarosan egész Székelyföld vitathatatlan gazdasági, társadalmi és kulturális központja lett. A székely és a szász székek, valamint az egyes székely székek közötti strukturális különbségeket ez a gyors iparosodás és társadalmi átalakulás még ha csak lassan is, de fokozatosan felszámolta. Mindennek azonban az első világháború, majd a trianoni békerendszer véget vetett.

Milhan Chaze (Clermont-Ferrand-i Egyetem) A hegyvidéki kisvárosok a második kereskedelmi forradalommal szemben (a francia Észak-Alpok mintája alapján) című tanulmányában az elmúlt ötven esztendő kereskedelmi rendszerének átalakulásával foglalkozik. Lényegében Savolya és Felső-Savolya megye kisvárosairól ír. A második kereskedelmi forradalomnak (a kereskedelmi rendszer megújulásának) több szakasza volt: a szupermarketek elterjedése, a hipermarketek és a diszkont láncolatok megjelenése. Mindez átrendezte a kisvárosok eddigi kereskedelmi és szolgáltató rendjét. Az Alpok kisvárosaiban ez a folyamat lassabban zajlott le, mint más vidékeken, a régi kereskedelmi rendszer lassabban bomlott fel és alakult át.

A tanulmánykötet harmadik része a magasan fekvő hegyvidéki kisvárosok természetét törekszik megismertetni az olvasóval. *Marek Derwich* (Wrocław-i Egyetem) a lysieci bencések és Nowa Słupia városa (Kis-Lengyelország) című tanulmányában a sandomierzi plató kolonizációjáról ír. Słup falu a bencés apátság (Mont-Chauve) alapításával (XII. század) vált jelentőssé. 1259–1260-ban a mongolok lerombolták, de az 1260-as években viszonylag gyorsan újjáépült. Az újratelepítéskor német jogot kapott, s a XIV. századtól zárandokhellyé vált. A zárandoklás fellendítette a kereskedelmet és a helyi kézművességet. Nowa Słupia városa a XVI–XVII. században fellendült, s a következő évszázadokban is virágzott. Napjainkra turisztikai településsé vált.

Stanisław Rosik (Wrocław-i Egyetem) a sziléziai Ślęża- vagy Sobótka-hegy, illetve a hegy lábánál fekvő Sobótka város középkori történetét ismerteti, különös tekintettel a hegy és a város kapcsolatára. Ez a viszony meglehetősen ellentmondásos volt: maga a hegy nem volt túl magas (700 m), de nehezen lehetett megközelíteni, így a védelem jelentőségre tett szert. A hegy a pogány időkben a slencani nevű szláv törzs kultuszközpontja volt (ez a törzs adta a nevét nemcsak a hegynek, de egész Sziléziának is), így nem véletlen, hogy a keresztény térítés időszakában egyházi központ, még-

pedig kolostor létesült a hegyen a XII. század első felében. A kolostornak a XII–XIII. század fordulóján birtokai és falvai is voltak a hegy környékén, amelyek ezután is fennmaradtak. A kolostor 1150 után Boroszlóba települt át. Egy 1250-ből fennmaradt pápai bulla Sobótka (németül Zobten) területén már templom és piac meglétét erősíti, 1399-ben pedig végül városi jogot kapott a település IV. Vencel cseh királytól, Szilézia akkori urától. Így a város a szerző szerint kiváló példáját nyújtja annak, hogy a pogány időkben létrejött vallási-kultikus központok a középkor során nem csupán továbbéltek a megkeresztelkedésük után, de szerencsés körülmények (pl. a hegy eszményi fekvése) okán fontos gazdasági és közigazgatási központokká is válhattak egy kistérségen belül.

Stéphane Gomis (Clermont-Ferrand-i Egyetem) a Francia-középhegység XVII–XVIII. századi kisvárosainak egyházi életét tárja fel. A régió a clermont-i püspökséghez tartozott, amely az egyik legnagyobb volt Franciaországban. A kb. húsz kisvárosban 1742-ben 777 egyházi élt, akiknek 80%-a a környékről származott. A korszakban nőtt a vallásos társaságok létszáma. A XVII. században a katolikus megújulás „laboratóriumai” voltak. Ahogy egész Franciaországban, úgy Auvergne-ben is a gallikanizmus irányításával ment végbe a megújulás, de a jezsuiták és a Benedek-rendiek jelentős szerepével. A kisvárosokban sok egyházi intézmény (templomok, kollégiumok stb.) épült. A népesség fogékony volt a hit megújítására és fenntartására.

A kötet tanulságait *Patrick Fournier* és *Pierre Cornu* (Clermont-Ferrand-i Egyetem) foglalta össze Kisvárosok, középhegységek és nagy kérdések címmel. Megállapítják, hogy szakmailag gazdag, minden kérdésre nyitottak voltak az előadók. A hegyvidéki kisvárosok sokféle arculatára derítettek fényt. A kisváros a síkvidékekhez képest a hegyvidéken fontosabb funkciókat töltött be, mivel nagyobb városból – többek között az alacsony népsűrűség miatt – kevés volt. Kiderült, hogy a kisvárosok hálózatára nem lehet geometriai modellt alkalmazni. Népességszám alapján egyoldalú lenne leválasztani a faluról, hisz funkciói sokfélék lehetnek: közvetítő kereskedelem, kézművesség, bányászat, igazgatás, egyházi székhely stb. A hegyvidékek és a síkvidékek munkamegosztásában nagy szerepet játszottak.

Jean-Luc Fray, Pierre Cornu et Patrick Fournier (sous la direction de), Petites villes en montagne de l'antiquité au XXe siècle. Europe occidentale et centrale (Kisvárosok hegyvidéken az ókortól a XX. századig. Nyugat-Európa és Közép-Európa). Presses universitaires Blaise-Pascal, Clermont-Ferrand, 2013. 280 p.